

Шевчук Лариса Миколаївна,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
відділу навчання мов національних меншин
та зарубіжної літератури
Інституту педагогіки НАПН України,
e-mail: sh_1_m@ukr.net

СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Ключові слова: компетентнісний підхід, лексична компетентність школярів, словникова робота, вивчення мов, навчання української мови у закладах загальної середньої освіти із викладанням мовами національних меншин.

Для успішної самореалізації й соціалізації кожної особистості у сучасному суспільстві важливим і необхідним є досконале володіння мовою або й кількома мовами.

Мова – це «неоцінений скарб народу, найперша ознака його ідентичності у колі інших народів, джерело духовності в найширшому розумінні цього поняття» [5, с. 3] Для кожної сучасної людини мова є засобом спілкування, висловлення думок і сподівань. Вільне та впевнене володіння мовою потребує філігранного застосування мистецтва володіння словом, що, у свою чергу, мотивує важливість посиленої уваги до формування лексичної компетентності школярів.

Варто підкреслити, що на сторінках наукових досліджень та навчально-методичних видань відображено різноманітні тлумачення щодо сутності лексичного значення слова, багато цікавих ідей щодо змісту й організації словникової роботи учнів, збагачення їхнього словникового запасу, формування лексичної компетентності школярів. Перелічені вище питання висвітлюють такі науковці і методисти як Г. Вайнер, З. Гирич, Н. Голуб, П. Грушніков, І. Гудзик, В. Дороз, Т. Коршун, Л. Кутенко, Н. Костроміна, Т. Лановик, З. Мамутова, Н. Пашковська, К. Повхан, А. Пруднікова, Н. Сіранчук, О. Хорошковська та ін.

Зокрема, поняття «лексика» трактовано як сукупність слів, словарного складу мови; лексичне значення слова визначено як «зміст слова, співвіднесеність слова ... з позамовним фактом (предметом, явищем, якістю, процесом дійсності)» [3, с. 56].

Розглянемо проблему сутності лексичної компетентності. Так, у Концепції компетентісно орієнтованого навчання іноземних мов учнів початкової школи, розробленій науковими співробітниками відділу навчання іноземних мов Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України під керівництвом доктора педагогічних наук Валерія Редька, лексичну компетентність виокремлено у структурі мовної компетентності і трактовано як «здатність ідентифікувати під час читання і слухання та нормативно продукувати лексичні одиниці в усному і писемному спілкуванні відповідно до тем, окреслених навчальною програмою, у межах зазначеного мовного матеріалу» [2, с.17].

Доктор педагогічних наук Наталія Сіранчук, досліджуючи формування лексичної компетентності в учнів початкових класів на уроках української мови, дійшла до висновків, що лексична компетентність – це «здатність особистості швидко і якісно, на рівні програми оперувати не словами, а семантичними полями, зі складу яких людина обирає потрібне слово, словосполучення, щоб із можливою точністю висловити свою думку в мовленні, спілкуванні, з опорою на граматичну структуру мови (макроструктуру мови)» [4, с. 40].

Доповнюючи вміщені вище визначення науковців зазначимо, що лексична компетентність є самодостатнім, складним, комплексним поняттям, і, водночас, її складові є вагомими аспектами інших компетентностей (загальнонавчальної, мовленнєвої,

соціокультурної та ін.). Безсумнівний орієнтир розвитку лексичної компетентності учнів – високий рівень сформованості комунікативної компетентності.

Описаний вище підхід до тлумачення лексичної компетентності визначає основні засади її формування у сучасних школярів. На нашу думку, слід враховувати специфіку мови, – чи це рідна мова, чи друга. Для другої мови характерні такі різновиди: українська мова, яка вивчається у закладах загальної середньої освіти з навчанням мовами національної меншини, або іноземна мова. Щодо навчання української мови як державної уточнимо, що на специфіку формування лексичної компетентності школярів суттєво впливає спорідненість / неспорідненість мов. Адже при спорідненості мов лексика, яка вивчається, поділяється на такі групи:

- слова, у яких комплекс звуків і лексичне значення збігається;
- слова, що мають майже однаковий комплекс звуків, те ж саме лексичне значення;
- слова з однаковим коренем, різними афіксами, спільним лексичним значенням;
- слова, що містять однаковий комплекс звуків, лексичне значення – різне;
- слова, у яких звучання і лексичне не збігається.

Повні або часткові збіги лексем трапляються і під час вивчення неспоріднених мов, проте їх частка значно менша, ніж при спорідненості мов.

Водночас на особливості формування лексичної компетентності учнів у навчанні української мови у ЗЗСО з навчанням мов національних меншин впливає специфіка мовного середовища. Крім того, варто враховувати, що сучасні школярі часто вивчають не дві мови, а три або й більше, що мотивує внесення відповідних коректив у процес формування лексичної компетентності учнів.

Вкрай важливим, на нашу думку, є ґрунтовний підхід до добору слів для поповнення словникового запасу учнів. Вважаємо, що оптимальне змістове наповнення роботи з формування лексичної компетентності доцільно здійснювати на основі врахування парадигматичних і синтагматичних зв'язків між мовними одиницями за таким алгоритмом: слово -> сполучуваність морфем у слові -> словозміна.

Разом з тим, для лексичної роботи важливим є відпрацювання таких аспектів як сполучуваність форм слів у словосполученні і реченні, лексичні відтінки слова залежно від контексту, роль і функції слова у тексті.

Засвоєння нових слів має здійснюватися у цікавій формі, із врахуванням вікових особливостей школярів. Основний акцент у формуванні лексичної компетентності – наповнення активного словника, використання засвоєної лексики під час комунікації.

Окремої уваги заслуговує добір відповідних методів і прийомів форм навчальної діяльності учнів, використання сучасних медіаресурсів та мережі Інтернет для ефективного формування лексичної компетентності учнів.

Література

1. Дороз В.Ф. Лінгвокультурологічний підхід до вивчення української лексики у школах з російською мовою навчання : монографія. Київ-Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2006. 184 с.
2. Редько В.Г., Полонська Т.К., Пасічник О.С., Басай Н.П. Концепція компетентісно орієнтованого навчання іноземних мов учнів початкової школи / за наук. ред. В. Г. Редька. К.: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 36 с.
3. Прудникова А.В. Лексика в школьном курсе русского языка: пособие для учителей. Москва : Просвещение, 1979. 144 с.
4. Сіранчук Н. М. Формування лексичної компетентності в учнів початкових класів на уроках української мови : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.02. Рівне. 2018. 428 с.
5. Грищенко А.П., Мацько Л.І., Плющ М.Я., Тоцька Н.І., Уздиган І.М. Сучасна українська літературна мова: підручник. 2-ге вид., перероб. і доповн. / за ред. А.П. Грищенка. К. : Вища школа, 1997. 493 с.